

דנה הגמרא: מאי "שבת". ומאי "לא שבת"?

חולה שיש בו סכנה (2) מברכין עליו?

אמר רב נחמן בר יצחק: מאי "שבת"? — ששבת מחמת מלאכת עבירה⁽³⁾, ואפילו אם נעשתה בו מלאכה המותרת מברכין עליו

תניא נמי הכי⁽⁴⁾: עשית שהדליק בה נר לפני שבת, והיתה דולקת והולכת בביתו של ישראל⁽⁵⁾ כל היום כולו, למוצאי שבת

נג-א אי נימא ש"לא שבת" מחמת שנעשתה בו מלאכה, והכוונה שאין מברכין עליו אפילו אם לא שבת ממלאכה דהתירא, כגון שהדליקוהו לצורך חולה שיש בו סכנה, והרי אי אפשר לומר כן, כי התניא "אור של חיה [שהודלק בשבת]⁽¹⁾ לצורך יולדת] ושל

תהא זו ברכה לבטלה.

ובפמ"ג צידד כדעת האליהו רבה, שבבשמים חוזר משום שהנאה מאיסור הנאה אינה נחשבת הנאה, ולכן בנר, אע"פ שמצוות לאו להינות ניתנו, כיון שהתחדש שברכתו רק אם נאותו לאורו, לפיכך באיסורי הנאה צריך לברך שוב [ותלוי בטעמי הדין, כמבואר בהערה 33].

1. רש"י [פסחים נד א] והרמב"ם [שבת כט כז] נקטו שהדליקו בשבת לצורך חולה, אך רבינו יונה והרא"ה ביארו שהודלק מערב שבת, ובשבת נעשתה לאורו מלאכה לצורך החולה [ומודים שאם גוי עשה מלאכה לאורו, אין מברכין עליו, כי במציאות "לא שבת", אך מלאכה לצורך חולה נכללת בדיני "שביתה"].

2. המג"א [רצח ז] נקט שההיתר הוא בין אם הדליקו ישראל לצורך חולה שיש בו סכנה, ובין אם הדליקו גוי לצורך חולה שאין בו סכנה, ובאליהו רבה כתב שלצורך חולה שאין בו סכנה, אף אם הדליקו גוי, נחשב כ"לא שבת" כיון שלישראל אסור להדליקו.

3. בשו"ת הרא"ש [כב ה] גרס "ממלאכת עבודה", וביאר כי אף שעכ"ם מדליקו בהיתר, נחשב כ"לא שבת", כי אילו הישראל היה מדליקו היה בו מלאכת איסור, וכוונת רב נחמן שלא שבת ממלאכה שהיא עבודה לישראל, ולכן לא אמר "שלא שבת מעבודה".

ובבית מאיר [אה"ע ה] הוכיח מכאן שאיסור מלאכת שבת אינו רק על הגברא, שאילו כן איך נאסר נר שהדליקו גוי ולא עבר עבירה, ובהכרח שהמלאכה עצמה אסורה, וראה אתון דאורייתא [י].

4. הריטב"א תמה, למה הוצרכו להוכיח מברייתא זו, והרי כבר הובאה הברייתא ש"אור של חיה מברכין עליו", ונקט שראיית הגמרא היא שאם לא נעשתה בו עבירה מברכין עליו, אך יתכן לבאר כדלהלן, שהראיה היא שדוקא אם הודלק מערב שבת אין חסרון בעצם האור, וכיון שהוא בבית ישראל ולא נעשית מלאכה לאורו, הוא ראוי לברכה, וזה אינו מוכח מאור של חיה.

5. כך פירש רש"י [ד"ה דולקת], והיינו כדבריו לעיל [נב ב ד"ה משום] שגר שדלק בבית גוי, נחשב כ"לא שבת" מפני שהגוי עושה מלאכה כנגדו [וכן כתב הריטב"א ש"אכלו כנגדו", והיינו שהשתמשו בו רק בהיתר, ולא למלאכת איסור]. ותמוה, שהרי בסמוך נקט רש"י [ד"ה למ"ש] "שלא נעבדה בה עבירה, שלא הודלקה בשבת", ודייק המאירי שאם רק השתמש בו לאיסור, מברכין עליו.

ויתכן שכוונת רש"י שטעמי דין זה חלוקים לפי אופניו, כי אם הדליקו ישראל בשבת הרי גוף הנר אסור, ועל כך כתב "שלא הודלקה בשבת" [ורק באופן זה אם ברך צריך לחזור],

מברכין עליה⁽⁶⁾, כי לא נעשתה בה עבירה.

תנו רבנן: נכרי שהדליק במוצאי שבת את נרו מנר של ישראל⁽⁷⁾, וכן ישראל שהדליק את נרו מנר של נכרי, מברכין עליו. אבל נכרי שהדליק במוצאי שבת את נרו מנר של מנכרי, אין מברכין עליו. ומבררת הגמרא: מאי שנא נכרי שהדליק מנכרי דלא מברכין על נרו? — אם משום שהדליק את נרו מנר דלא שבת, אי הכי ישראל שהדליק מנכרי נמי למה מברכין על נרו, והא לא שבת?

וכי תימא הך איסורא אזל ליה, כי האש מתחדשת בכל רגע ורגע, ונמצא שהאש

שהדליק מהנכרי כבר איננה, והא, השלהבת שלפנינו — אחריו הוא, ובה לא נעשה איסור, שהרי בידא דישאל קא מתילדא, אם כן יקשה⁽⁸⁾, אלא הא דתניא "המוציא שלהבת מרשות היחיד לרשות הרבים, חייב", ואם כל רגע נוצרת אש אחרת, אמאי חייב על הוצאת חפץ מרשות אחת והנחתו ברשות אחרת, והרי מה שעקר לא הניח, ומה שהניח לא עקר?

אלא לעולם, באמת אש דאיסורא נמי איתיה בנר שהודלק מהנר של הנכרי, אך נוספת עמה עוד אש של היתר, וכי קא מברך על נר שהדליק הישראל מנר של נכרי⁽⁹⁾ —

אך אם הגוי הדליקו, אף שלא חל איסור בעצם הנר, כיון שאילו ישראל היה עושה כן היה אסור, אין ראוי לברך עליו [כביאור הט"ז נב הערה 32] ולכן כתב "שהודלקה מערב שבת בבית ישראל", וראה הערה 7.

6. גירסת הרי"ף "מביאין ממנה אור להבדלה", וגירסת הערוך [ערך עששית] "למוצאי שבת מכבה ומדליקה". ויתכן שסברו שמדובר בעששית שהודלקה לכבוד, ולכן אף אם עכשיו היא עומדת להאיר, אין מברכין עליה, אלא רק על אור הבא ממנה, וראיית הברייתא שאינה נחשבת אור ש"לא שבת", כי ממנו אין לוקחין נר להאיר [אלא בתוספת אורה, כדלהלן], וראה בה"ל [רצח ד"ה נר].

7. כך פירש רש"י, ולכאורה פשיטא הוא, כי אילו הדליקו בשבת הרי "לא שבת", ומסתבר שכוונתו להתיר אפילו אם הדליקו מנר של ישראל שהדליק בשבת [כדלהלן הערה 12], כיון שהתווסף בו אור, מותר, כי הוא פנים חדשות שלא נאסר כלל, ולא גזרו אלא בנכרי שהדליק מנכרי, וכן נקט הלבוש [רצח ו].

אולם רבינו יונה נקט שההיתר בנכרי שהדליק מישראל הוא "כיון שהעמוד הראשון של היתר, שהיה של ישראל, ולא עשו בו מלאכה בשבת, וגם העמוד השני של היתר שלא הדליקו הנכרי אלא במוצ"ש", ומוכח שחלוק דין נר של נכרי שנטל מישראל שהדליק באיסור, שאין מברכין עליו משום שעצם הנר נאסר, וכשנכרי מדליק ממנו, האיסור נמשך לנרו, אך נר של ישראל שנטל מנכרי שהדליק באיסור, מברכין עליו, כי אין איסור בגוף הנר, אלא רק אין ראוי לברך עליו, משום שאילו ישראל היה עושה כן היה אסור, והמדליק ממנו ראוי לברכה.

8. תוס' [ד"ה וכן] כתבו שהגמרא יכלה להקשות שא"כ יברך גם על נר של נכרי שהדליק מנכרי אחר, כי עתה שלהבת אחרת היא, אלא שעל כך יכלו לתרץ כדלהלן [שגזרו משום נכרי ראשון] ולכן העדיפה להקשות מישראל.

9. המג"א [רצח י] כתב שמטעם זה מברכים גם על נר שהדליק ישראל מנר של ע"ז [וביאור הפמ"ג שלכתחילה אסור להדליק ממנו, אך אם הדליק מברך עליו, כי האיסור רק על עצם הנר,

אתוספתא אש דהתירא קא מברך. (10)

מקשה הגמרא: **אי הכי**, שמברך על תוספת אש ההיתר, נכרי שהדליק את נרו מנר של נכרי נמי יוכל לברך על תוספת האש המותרת שבו? —

גזרה שלא יברך על נר שהדליק נכרי מנר חברו, משום שחששו שיבא לברך על הנר של הנכרי הראשון, ואפילו כאשר עדיין לא נוספה בו אש של היתר, דהיינו ב"עמוד ראשון", שהוא השלהבת הראשונה הדולקת מיד בצאת השבת. (12)

מתרצת הגמרא: **אין הכי נמי**, מעיקר הדין היה יכול לברך על התוספת, (11) אך גזרו

תנו רבנן: היה מהלך במוצאי שבת חוץ לברך, וראה אור, אם רוב תושבי העיר

ואילו השלהבת אין בה ממש], ובשעה"צ [שם כא] העלה מכך שההיתר לברך על נר שהדליק ישראל מנרו של נכרי, הוא גם כשהנכרי הדליק בשבת או במסיבת ע"ז.

10. הרמב"ן העלה מכך שבמוצאי יום כפור אין מברכים על נר שהודלק מנר של גוי, כי אז מברכים רק על נר שהיה בעולם ולא נהנה ממנו מחמת קדושת היום, ואילו התוספת נחשבת כאור חדש היוצא מעצים ואבנים שאין מברכין עליו, ובכל בו נחלק עליו, וכתב שאפשר לברך מעמוד ראשון ואילך. ונחלקו הראשונים אם אין לו במוצאי יו"כ אלא נר שהודלק לכבוד, אם יברך עליו או על עמוד שני שהדליק ממנו, וכתב הרא"ה כי אם חל יום כפור במוצאי שבת, ודאי אפשר לברך על תוספת אור, מצד הברכה על בריאת האש במוצאי שבת, ופרטי הדינים בשו"ע [תרכד ד"ה ומג"א ובה"ל ושעה"צ שם].

11. באגלי טל [זורע ח ח] הוכיח מכאן שאין המדליק חייב על ההבערה [ועל בישול באש] שמתוספת במוצאי שבת, שהרי נקרא נר ששבת אף שמעשה הדליקה היה בשבת. ובחלקת יואב [או"ח י] דחה, שאף אם המדליק בשבת חייב גם על התוצאות במוצאי שבת, הנר עצמו נחשב כ"נר ששבת" כי לענין זה אין הולכים אחר האדם העושה [שהרי אף בגוי אסור], אלא אחר

הנר שנעשית בו המלאכה, וכיון שהתוספת נעשית רק במוצאי שבת, הרי "שבת". [ונידון זה תלוי במחלוקת רש"י ורבינו יונה בהערה 7, אם היתר תוספת האור הוא משום שהיא פנים חדשות, או משום שראוי לברכה, כי מתחילה לא חל איסור בגוף הנר].

12. תוס' [ד"ה גזירה] כתבו שאין זו "גזירה לגזירה", כי גזרו גזירה אחת על כל אש של נכרי שהיא ביד נכרי [אך לא על אש שמקורה מישראל או שבאה ליד ישראל].

וכתב הב"י [רצח] שאם ישראל הדליק נר בשבת, אין מברכין עליו במוצאי שבת סמוך לחשיכה, כי לא שבת, אך אח"כ כשנתווסף בו אור, מברך עליו, כי לא גזרו אלא בנכרי. ובמרכבת המשנה [כט כז] אסר גם אחר שנוסף בו, כי נראה שהוא אותו אור, אך אם הדליק ממנו נר אחר, מותר, כי אור הנוול מהאור פנים חדשות הוא [אך לדעת רבינו יונה שהיתר תוספת האור הוא משום שראוי לברכה — כי כשהנכרי הדליק את הראשון לא חל איסור בנר — באופן זה יהיה אסור].

והמג"א [שם י] נקט שאפילו אם הדליק הנכרי במוצאי שבת נר מנר אחר לצורך חולה, אין מברכים עליו, והגרעק"א כתב שנכרי שהדליק בשבת לחולה, דינו כמדליק במוצאי שבת, ולכן אם הדליק מנר שלו אין מברכין, ואם משל ישראל מברכים [וראה שש"כ סא הערה צז].

הוא, אינו מברך.

שואלת הגמרא: מאי איריא "תינוק", והרי אפילו אם אוחז האבוקה הוא גדול, נמי יהא הדין כן?

אמר רב יהודה אמר רב: הכא בתחילת הלילה פמוך לאחר שקיעת החמה עסקינו, ולפיכך אם ראוה שהאבוקה בידי גדול, מוכחא מילתא דודאי נכרי הוא, (15) כי ישראל גדול לא היה אוחז אבוקה סמוך לצאת השבת. ורק כשהיא ביד תינוק, יש לו לברוק, כי אימר ישראל הוא, אקרי ונקיט [יתכן שקרה מקרה ונטל אבוקה בשעה כזו]. (16)

תנו רבנן: היה מחלך במוצאי שבת חוץ לברך, וראה תינוק ואבוקה בידו, בודק אחריו, אם ישראל הוא, מברך, אם נכרי

נכרים, אינו מברך "בורא מאורי האש, על אור זה, כי יתכן ש"לא שבת", ואם רוב תושבי העיר ישראל, מברך. (13)

תמהה הגמרא: הא גופא קשיא: אמרת ברישא "אם רוב נכרים אינו מברך", ומשמע — הא מחצה על מחצה, מברך, ואילו הדר תני בסיפא "אם רוב ישראל מברך", ומשמע — הא מחצה על מחצה, אינו מברך?

מבאר הגמרא: בדין הוא דאפילו אם תושבי העיר הם מחצה על מחצה ישראל ונכרים נמי מברך, (14) ואידי דתנא רישא "רוב נכרים", תנא סיפא "רוב ישראל".

תנו רבנן: היה מחלך במוצאי שבת חוץ לברך, וראה תינוק ואבוקה בידו, בודק אחריו, אם ישראל הוא, מברך, אם נכרי

אפילו אם הוא של גוי שמא לא נעשתה בו עבודה בשבת, וכ"כ המאירי בשם הראב"ד [ובמלא הרועים ביאר שאפילו אם האור של גוי, שמא הוא גוי שני ועמוד שני].

והפרי חדש [יו"ד קיד] תמה שהרי זה כמחצה על מחצה באיסורין, שאין האיסור בטל, ואיך יברך? ודחק שבמחצה נכרים ודאי חלקם הדליקו רק במוצ"ש. ובאור שמח [ברכות ט ט] כתב שבאיסורין אין מחצה היתר מועיל, כי האיסור לא בטל, ואילו כאן אף שמחצה של גוי לא בטל, הרי מאידך גם של ישראל לא בטל ואפשר לברך עליו.

15. בתוס' הרא"ש כתב שאבוקה בידי גדול, הוא בירור ודאי שהוא גוי, ואפילו יצא מעיר שרובה ישראל אין הולכים אחר הרוב.

16. בשעה"צ [רצח יג] דייק מכאן שר שוודלק בבין השמשות נחשב כ"לא שבת".

ובאליהו רבה כתב שאם הוציא אש מעצים ואבנים מברכין עליה, אך אם הדליק ממנה נר, אין מברכין עליו, מחשש שמא יחליפו בנר של נכרי ראשון [אך המברך על כל אלו בדיעבד יצא, ואפילו אם הנכרי הדליקם מנר שלא שבת].

13. המג"א [רצח יב] הקשה הרי דבר קבוע דינו כמחצה על מחצה, ויברך מספק, [ולא משמע שהנידון ברואה איש היוצא מהעיר ובידו נר או בשמים, וראה פמ"ג א"א יג]. וביאר שהריח והאור נחשבים כדבר הפורש מהעיר, והולכים בו אחר הרוב, וראה מחצית השקל ומור וקציעה ושור"ת בית אפרים [ב] ומהר"ץ חיות שביארו כוונתו. [ובהערה הכאה מבואר שאינו מברך בספק השקול, אלא רק כשיש שתי סיבות לברך, וא"כ לא יברך בקבוע שהוא כספק השקול].

14. הריטב"א ביאר שמברך משום שיש בו שני ספיקות: א. אם הוא של גוי או של ישראל. ב.

משתמשים גם להאיר. (19)

הגמרא מקשה עוד סתירה בין הברייתות: **תני חדא "אור של תנור ושל כירים מברכין עליו", ותניא אידך "אין מברכין עליו"?**

מתרצת הגמרא: **לא קשיא, כי הא** – הברייתא ש"אין מברכין עליו" – עוסקת באור שמדליקים בתנור וכירים בתחלה [בתחילת ההסקה], ואילו **הא** – הברייתא ש"מברכין עליו" – עוסקת באור שמדליקים בהם **לבסוף** [אחר ההסקה, שאז מוסיפין קיסמים דקים בפי התנור, כדי לשמור על חומו, וגם כדי להאיר בהם. הגמרא מקשה עוד סתירה בין הברייתות: **תני חדא "אור של בית הכנסת ושל בית המדרש מברכין עליו", ותניא אידך "אין מברכין עליו"?**

מתרצת הגמרא: **לא קשיא, כי הא** – הברייתא ש"אין מברכין עליו" – עוסקת

הכבשן, מברך עליו, כי אור בשיעור כזה מדליקים אותו כדי להאיר, ואם לאו, אינו מברך עליו, כי ודאי לא הודלק להאיר, אלא לבשל בו, ואין מברכים אלא על אש שהודלקה כדי להאיר. (17)

הגמרא מקשה סתירה בין הברייתות שהביאו דין זה: **תני חדא, אור של כבשן מברכין עליו.**

ותניא אידך, אין מברכין עליו?

מבארת הגמרא: **לא קשיא. כי הא, הברייתא ש"אין מברכין עליו", עוסקת באור כשיעור שמדליקים בכבשן בתחלה [בתחילת תהליך שריפת אבני הסיד בכבשן].**

ואילו **הא, הברייתא ש"מברכין עליו", עוסקת באור כשיעור שמדליקים בכבשן לבסוף [בגמר תהליך שריפת האבנים], שאז מבעירים אש גדולה למעלה** (18), ובה

להאיר.

ודעת הראב"ד [מובא בהערה 40] שמברכין על כל אור שלא הודלק לכבוד, ואף אם הודלק להסק מברכין עליו, ולכן ביאר להיפך, שאם אור התנור "בתחילה", מברכין עליו, כי לא הוסק בשבת, אך אם הוא "בסוף", מסתבר שהודלק בשבת, ואין מברכין עליו.

ורב האי גאון פירש ש"אור עבה" הוא אור שהוכה ע"י עשן, וכך הוא בתחילת הסק הכבשן, אך בסופו כשהעשן סר, ונשאר רק אור השלהבת, מברכין עליו. ומדברי הרמב"ם [שבת כט כו] משמע שביאר ש"בתחילה" היינו "לכתחילה", ובדיעבד יכול לברך גם על אור של כבשן.

19. הפמ"ג [רצח טז] נקט שני שהודלק גם

17. בערוך השלחן [רצח יד] כתב שני המודלק רק לברך עליו בהבדלה, אינו נחשב כהודלק לכבוד, כי אף שאינו נצרך להאיר, כיון שמודלק למצוה נחשב כעשוי להאיר לזמן מועט, וראה בשו"ע הגר"ז [רצו ה] שהטעם לכבות מיד את נר ההבדלה, הוא כדי שיהא היכר שהודלק למצוה, ועיין עוד בשש"כ [ס הערה קנא].

18. כך פירש רש"י. ורבינו יונה הביא שרבינו חננאל פירש שתחילה עשוי רק לבשל בו [את הסיד, או הקדרות בסמוך] ואילו בסוף משתמש באור גם כדי לראות את מצב הבישול. והיינו שלדעת רש"י צריך מעשה הדלקה מיוחד לצורך האור [כגון אש גדולה למעלה, או הבערת קיסמים כדלהלן], ואילו רבינו חננאל סבר שדי בהשתמשות לאורה, להחשיב את האש כעומדת

הלבנה] והוא מאיר לשמש האוכל בבית הכנסת, (22) ואין לו צורך באור הנר שהודלק לכבוד האדם החשוב, ואילו הא – הברייתא ש"מברכין עליו" – עוסקת באופן דליכא סהרא, ואז הנר נצרך גם כדי להאיר בו לשמש.

תנו רבנן: היו יושבין בבית המדרש במוצאי שבת, והביאו אור לפניהם, בית שמאי אומרים כל אחד ואחד מברך לעצמו, ובית הלל אומרים אחד מברך לכולן, (23) משום שנאמר [משלי יד כח] "ברוב עם הדרת מלך".

דנה הגמרא: בשלמא דעת בית הלל מובנת, כי הם מפרשי טעמא, אלא בית שמאי מאי טעמא? – קמברי, שעדיף שכל אחד יברך לעצמו, מפני בטול בית המדרש, שאם אחד מברך ומוציא את כלם, הרי כל הלומדים צריכים להפסיק מלימודם כדי לכוון לצאת

בבית כנסת דאיכא בו אדם חשוב, והנרות הודלקו לכבודו ולא בכדי להאיר, ואילו הא – הברייתא ש"מברכין עליו" – עוסקת באופן דליכא אדם חשוב, והנרות דולקות בבית הכנסת כדי להאיר. (20)

ואי בעית אימא: הא והא שתי הברייתות עוסקות במקום דאיכא אדם חשוב, ובכל זאת לא קשיא, כי הא – הברייתא ש"מברכין עליו" – עוסקת באופן דאיכא חזנא [שמש] שאוכל בבית הכנסת, (21), והנר משמש גם לאור הנחוץ לו, ואילו הא – הברייתא ש"אין מברכין עליו" – עוסקת בבית כנסת דליכא חזנא, והנר שהודלק לכבוד האדם החשוב, אין מטרתו להאיר.

ואי בעית אימא: הא והא שתי הברייתות עוסקות במקום דאיכא חזנא, ובכל זאת לא קשיא, כי הא – הברייתא ש"אין מברכין עליו" – עוסקת באופן דאיכא סהרא [אור

אסור לאכול, ובהכרח שאוכל בחדר הסמוך לבית הכנסת, והאור מגיע מחלון הפתוח מביהכנ"ס לחדרו, כמבואר בתוס' פסחים קא א ד"ה דאכלו].

22. בפרקי דרבי אליעזר [כ] מצינו שאם אין לו נר פושט ידיו לאור הכוכבים שהם של אש ואומר בורא מאורי האש, ובביאור הרד"ל הוכיח מכאן שהבבלי אינו סובר כן, שאל"כ הרי יכול לברך על אור הלבנה. ובפשטות אינה ראייה, כי נידון הברייתא רק אם מברך על נר של ביהכנ"ס, ובאמת יכול לברך על הלבנה, אכן, יתכן שמצד אחר אינו יכול לברך על הלבנה, כגון שאינו רואה את גוף הלבנה, וכמו שאינו רואה את השלהבת, וראה הערה 44.

23. רבינו יונה הקשה הרי אמרו לעיל [מג א]

לכבוד וגם כדי להאיר, אין מברכין עליו, ובראש יוסף כתב שאין להקשות מכבשן שנעשה להיסק ומברכין עליו בסופו, כי משתמשין בו גם לאורה, שהרי תנור בסוף הסקתו עיקרו להאיר, [ובבה"ל שם ד"ה נר, הוסיף, שבתנור עושים פעולה נוספת בסופו, ועיקרה נעשית לאורה]. וצידד עוד, שרק אם נעשה לכבוד ולאור אין מברכין עליו, אך להסיק ולכבוד, מברכין, וראה הערה 27.

20. כך פירש רש"י, אך תוס' הביאו שרבינו חננאל ביאר להיפך, כי אם יש שם אדם חשוב מדליקים נר להאיר, ואם אין שם, הרי הדלקת הנר היא לכבוד בית הכנסת [ולביאורם גורסים בתירוץ השני "הא והא דליכא אדם חשוב"].

21. המג"א [רצח טו] העיר שבביהכנ"ס עצמו

בברכתו ולענות אמן. (24)

תניא נמי הכי: "תלמידיו של בית רבן גמליאל לא היו אומרים 'מרפא' לאדם המתעטש בבית המדרש, מפני בטול בית המדרש". (25)

שנינו במשנה: **אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של מתים.**

דנה הגמרא: **מאי טעמא?** — נר המונח ליד המת, לכבוד המת הוא דעבירא, ואין מברכים אלא על נר שהודלק כדי להאיר. וכן בשמים המונחים ליד המת, לעבורי ריחא הרע מהמת הוא דעבירא, ואילו ברכת הבשמים נתקנה רק כשנוטלן להריח בהן. (26)

אמר רב יחודה אמר רב: כל מת שמפני חשיבותו היו מוציאים לפניו נר בין ביום ובין בלילה, אם הוציאו לפניו נר במוצאי

רבה [קנא א] נקט דהיינו משום שהשיחה בהן אסורה יותר מאשר בבתי כנסיות, ויישב בכך את תמיהת הלחם משנה שהרי בסוגיין יוצא שבית רבן גמליאל נהגו בדין זה כבית שמאי, ואיך פסקוהו להלכה? — ובהכרח שהם נהגו כך אפילו שלא בשעת הלימוד, מפני קדושתו היתירה של ביהמ"ד, ולזה גם ב"ה מודים, ואילו בית שמאי אסרו רק משום ביטול בית המדרש, וראה שו"ע הגר"ז [ת"ת ד יא].

26. הריטב"א כתב שאם נטל בשמים כדי להעביר ריח [וכן אתרוג לאוכלו] אף שלבסוף התכוון להריח, אינו מברך, אך הגר"א הבין מדברי הרא"ש שאם התכוון להריח, מברך [וכ"כ ריטב"א בשם י"א], וכן דקדק החזו"א [לה ב] מדברי רש"י [ד"ה בשמים]. ויתכן שנחלקו אם בשמים שאינם עשויים להריח אינם נחשבים "בשמים", ולכן אפילו אם התכוון להריח אינו מברך עליהם, או שהחסרון הוא משום שאינו חפץ בריח, אך אם הוא מריח בהם, חייב לברך.

ובפמ"ג [ריז משב"ז א] צידד לחלק בין אתרוג, שסתמו אינו עומד לריח, אבל אם נטלו להריח בו, מברך, לבין בשמים של מת ושל בית הכסא שעומדים להעביר הסרחון, וסיבה זו מפקיעה מהם את הברכה, ולכן אף אם התכוון להריח אינו מברך. וראה בה"ל [שם ד"ה של

שבברכת הנהנין אין אחד מברך לכלם אלא אם כן הסבו יחד, שהסבה קובעתם. וחילק שבאוכל כל אחד נהנה לעצמו, ולכן צריך קביעות לאחדם, אך בריח כולם נהנים יחד, ולכן אינם צריכים קביעות. והרשב"א כתב שכיון שהצטרפו לצאת, הרי ברכת הנאה נחשבת חובה והיא כברכת המצוות שאינה טעונה הסבה, וראה חזו"א [לה ז].

24. רש"י, ורבינו יונה כתב שהביטול הוא משום שהיו צריכים לומר אמן, ועל כך הוכיח ממה שלא היו אומרים "מרפא", הרי שאפילו תיבה אחת נחשבת ביטול ביהמ"ד, וראה מעדני יו"ט ומג"א [קסח ב] ואבן העזר [שם]. [ומשמע שב"ש מודים כי אם הביאו בשמים בבית, אחד מברך לכלם, וראה ריטב"א שב"ה הצריכו רוב עם בברכה זו של שבת, וב"ש סברו שלא צריך רוב עם].

ובמג"א [רל ו] הביא ממהרש"ל שאומרים למתעטש "אסותא" והוא עונה "ברוך תהיה" ואח"כ אומר "לשועתך קיויתי ה'", ונמצא שהמברכו גורם להפסק של הרבה תיבות.

25. משמעות הגמרא שרק בעת הלימוד אין אומרים "מרפא", אך הרמב"ם [ת"ת ד ט] והשו"ע [יו"ד רמו יז] נקטו שהאסור מפני קדושת בתי מדרשות, שקדושתן יתירה, ובאליהו

שבת, אין מברכין עליו, כי לא הודלק כדי להאיר, אלא רק לכבוד המת. (27) וכל מת שאין מוציאין לפניו נר אלא בלילה, כדי להאיר את הדרך, אם הוציאו לפניו נר במוצאי שבת, מברכין עליו.

אמר רב הונא: בשמים שאיטניס נוטל עמו כדי להעביר ריח של בית הכסא, (28) ושמן מבושם העשוי לסוכו על הידים אחר הסעודה, כדי להעביר בו את הזוהמא, אין

מברכין עליו בורא מיני בשמים (29). מדייקת הגמרא: למימרא דכל היבא דהבשמים לאו לריחא עבידא, לא מברכין עלויה, ועל כך מיתיבי מברייתא: "הנכנס לחנותו של בשם (30) והריח ריח, אפילו ישב שם כל היום כולו, אינו מברך אלא פעם אחד. נכנס ויצא, נכנס ויצא, מברך על כל פעם ופעם (31)", והא הכא בחנותו של בשם דלאו לריחא הוא דעבידא, אלא כדי למכרם,

ושעה"צ [שם ס"ק טז].

27. כך כתב רש"י [ד"ה כל], וביאר הריטב"א דהיינו באופן שיש אור ירח, ואין הנר נצרך כלל להאיר. ומשמע מדבריהם כי נר שהודלק לכבוד ולהאיר מברכין עליו, והיינו משום שמעשה ההדלקה לצורך הארה קובע שנעשה להאיר, והרי הודלק גם לצורך אור.

אך רבינו יונה ביאר כי אף שהנר הודלק גם כדי להאיר, כיון שמשמש גם לכבוד המת אין מברכין עליו, וכדברי הפמ"ג [הערה 19] שכיון שהודלק לכבוד, לא מועיל לו מה שהודלק גם לאורה, והיינו משום שכוונת ההשתמשות קובעת למה הוא עומד, וכיון שכיון שמשמש בו לצורך נוסף, אינו ראוי לברכה, וראה בה"ל [רצח ד"ה נר].

28. כך פירש רש"י, ודייק הפמ"ג [ריז א"א ומשב"ז א] שהבשמים עדיין אינם בבית הכסא, שהרי שם אינו יכול לברך, ואף אם הוא בחוץ אינו מברך על ריח הבא בשמים שבפנים, כי נחשב כריח שאין לו עיקר, ותמה הבה"ל שהרי במוך מצינו שההולך חוץ לכרך מברך על ריח, ואינו חושש שמגיע מתוך בית ונחשב כאין לו עיקר, ובהכרח שאין מחיצות מחלקות בין הריח לעיקרו.

29. רש"י הוסיף שאם הוא שמן אפרסמון, מברכין עליו "בורא שמן ערב" [אך לא "בורא עצי בשמים", כי בא בתוך הסעודה], ותוס' לעיל [מג ב ד"ה שמן] נקטו שאין מברכין עליו, וביאר המג"א שרק על שמן אפרסמון מברכין אף שלא בא להריח, וכבר העיר הפמ"ג שתוס' כאן הביאו את דברי רש"י והשמיטו "שמן אפרסמון" ומשמע שעל כל שמן מברכין אף שלא הובא לריח. והיינו כי דבר שלא בא לריח, אינו חסרון בשם בושם שלו, אלא בריחו, וכיון שברכת השמן היא על גופו, מברך עליו אף שאינו בא לריח, אך בשמים שברכתם על הריח, אם לא הובאו לריח הרי חסר בעצם חיוב ברכתם.

30. הט"ז [ריז א] דקדק שדוקא הנכנס לחנות צריך לברך, אך המוכר עצמו לא, כי הנכנס מכוון להריח, והמוכר עוסק בהם ואינו מכוון, ואין חיוב ברכה כשמריח ממילא אלא כשמתכוון. אך הב"ח [שם] והמג"א [רטז ה] נקטו שגם אם הריח מאליו, מברך, וכן הביא המ"ב [ס"ק ב ושעה"צ ג] בשם חבל אחרונים כי רק בריח פירות מצינו [רטז ב] שתלוי בכוונתו, כי אין עיקרו לריח, אך בשמים שעומדים רק לריח, אם נהנה מהם מברך.

31. הריטב"א כתב שדין זה שייך רק בברכה

ובכל זאת קמברך?

מתרצת הגמרא: אין, הבשמים בחנותו של בשם לריחא נמי הוא דעבידא, שהרי מניחם שם כי היכי דנירחו אינשי, וניתו ונזבון מיניה.⁽³²⁾

תנו רבנן: היה מהלך הוין לברך והריח ריח, אם רוב תושבי הכרך עובדי כוכבים, אינו מברך, כי יתכן שהריח בא מבשמים של עבודה זרה, ואם רוב ישראל, מברך,⁽³³⁾ רבי

יוסי אומר, אפילו רוב ישראל נמי אינו מברך, מפני שבנות ישראל מקטרות להעביר כשפים [רוחות רעות] מביתם, ואין בשמים אלו מיועדים כדי להריח בהם. תמזה הגמרא: אטו כולחו לכשפים מקטרן, והרי רק מיעוטן עושות כך, ועדיין רוב הבשמים ראויים לברכה? מבארת הגמרא: הוה לה מיעוטא לכשפים, ומיעוטא נוסף נמי אינו ראוי לברכה, כי נעשה כדי לגמר את הכלים, אשתכח ששני המיעוטים יחד⁽³⁴⁾ הם רובא דלאו לריחא עביד, וכל רובא דלאו לריחא

על הנאה, כי הנאתו נפסקת, אך בכרכת המצוות אפילו פשט טליתו וחזר ולבשה כמה פעמים, כיון שדעתו עליה, אינו מסתלק ממנה, ולכן אינו חוזר ומברך. אך הטור [ריז] כתב בשם מהר"ם מרוטנבורג שגם הנכנס ויוצא מחנותו של בשם, אם דעתו לחזור אינו מברך, כי אינו מסיח דעתו. וראה בדרישה שם שאין בכך משום "שינוי מקום" שמחייב ברכה אחרת, כי היינו רק כשיכול לאכול במקום אחר, אך ריח זה אינו יכול להריח במקום אחר, ודומה למי שהניח חברים במקום שאכל, שאינו מברך שוב, כי יש לו סיבה לחזור.

32. המג"א [ריז א] העלה מכאן שדוקא אם הניחם כדי שיריחו צריך לברך עליהם, אך אם היו מונחים בחדר שטינו חנות, אין הנכנס צריך לברך עליהם, אפילו אם התכוון להריח. ובשעה"צ ביאר דהיינו בחדרו של בעל החנות שמתכוון להוציאם לחנות, וכעת אינם עומדים לריח, אך בחדרו של סתם בעה"ב הם עומדים לריח, והנכנס מברך עליהם.

וכתב הפמ"ג שאם נוטלן בידו ודאי צריך לברך, כי ייחדן לריח, אך החזו"א [לה א] נקט שאף הוא אינו מברך, כי מחזירן למקומן, ואינו יחוד.

33. במעדני יו"ט כתב שכאן לא שנינו מה הדין במחצה על מחצה, כי בחשש ע"ז יש להחמיר, וראה הערה 35.

אך הרש"ש נקט שבמחצה על מחצה מברך על בשמים כמו על אור, וביאר שזו גופא קושיית הגמרא "אטו כולחו וכו'", ולכן הוצרכה לצרף שני מיעוטים כדי שיהא רוב שאינו ראוי לברכה.

34. בתבואות שור [סג ב] הוכיח מכאן ששני מיעוטים מצטרפים להכריע אפילו נגד רוב דאיתא קמן, ובחוות דעת [שם] דחה, שאילו הוא מכריע, למה לא נקטה הגמרא שמצרפין מיעוט עכו"ם שבעיר עם מיעוט בשמים לגמר כלים, ובהכרח שצירוף מיעוטים מועיל רק נגד רוב דליתא קמן, ולכן לא צירפו את מיעוט העכו"ם שהוא נגד רוב ישראל שלפנינו, אלא רק מיעוט של כשפים עם מיעוט העושים לגמר, שהם כנגד רוב הבשמים שבעולם הנעשים לריח, וראה כרתי ופלתי [שם ס"ק י] ואחיעזר [ח"א יב].

ובשם מהרי"ל דיסקין מובא שאין להוכיח מכאן להכרעה נגד רוב, כי צירוף המיעוטים כאן אינו מגרע ברוב, אלא דנים שבאמת הם עצמם הרוב [וראה בתשובותיו קו"א קלא].

עבירה, לא מברך. (35)

שנינו במשנה: ואין מברכין על הנר עד נג-ב שיאותו לאורו.

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: המהלך בערבי שבתות בטבריא ובמוצאי שבתות בצפורי והריח ריח, אינו מברך, מפני שחזקתו אינו עשוי אלא לגמר בו את הכלים, כי בטבריא היו מגמרים את הבגדים בערב שבת, כדי שיריחו טוב בשבת, ואילו בצפורי עשו כן במוצאי שבת, כדי להתנחם על נטילת הנשמה היתירה. (36)

אמר רב יהודה אמר רב: לא התכוון התנא באומרו ש"יאותו", שצריך שיאותו [יהנו ממנו] ממש, והיינו רק שלא יברך אלא כעומד סמוך לנר, אלא כל אור שראוי ליהנות ממנו, והיינו שאילו רוצה עומד בקרוב ומשתמש לאורה, ואז מברך עליו כל עוד הוא רואהו, ואפילו אם עומד בריחוק מקום.

וכן אמר רב אשי, בריחוק מקום שנינו.

מיתביבי: היתה לו נר טמונה בחיקו או בפנס [בתוך עששית אטומה] (38) ואינו משתמש

תנו רבנן: היה מהלך בשוק של עובדי כוכבים, אם נתרצה להריח, הרי זה חוטא, כי נהנה מעבודה זרה ברצון. (37)

היו צריכים לגמר בגדיהם בעש"ק להמתיק את האויר, אך צפורי יושבת בהר, ואין צורך לבשם את אוירה, ודי לגמרם במוצש"ק כדי שישמר ריחם לשבת הבאה.

וראה מג"א [ש] שלמד מאנשי ציפורי שיש לקפל את הטלית מיד בצאת השבת, והבין שאנשי ציפורי היו מגמרים את בגדיהם לשבת הבאה מיד עם צאת השבת, ולא המתינו למחר או לעש"ק.

37. הרמב"ן [ע"ז יג א] כתב שאם לא התרצה, אע"פ שהוא מריח אינו נחשב חוטא, ואינו חייב לאטום אפו כדי שלא יכנס בו הריח, וביאר הש"ך [יו"ד קמב לד] שאינו נחשב פסיק רישא, ובחכמת אדם [עכו"ם פז טז] כתב שכוונתו כי באופן שאוטם אפו אין פסיק רישא שיריח, אך אם אינו אוטם, אפילו כשאינו מתכוון להריח אסור, וראה חפץ חיים [לה"ר ו יד].

38. רש"י [ד"ה בפנס] ביאר "בעששית", ומקורו מירושלמי [ה"ו] ותמה הרשב"א שהרי בעששית הוא רואה את השלהבת וגם יכול להשתמש לאורה, ולכן ביאר שהוא כלי בעל מחיצות ברזל

35. הרמב"ם [ברכות ט ב] כתב שאם הריח מעורב משל היתר ומשל איסור, הולכים אחר הרוב, וסבר שהנידון בתערובת ריחות של איסור ושל היתר. ובמעשה רוקח כתב כי רק בתערובת ריח של מתים או של בית הכסא הולכים אחר הרוב, אך בתערובת של ע"ז אינו מברך כי ע"ז אינה בטלה ברוב, ובבה"ל [ריז ד"ה נתערב] כתב כי אף שכאן הלכו אחר רוב ישראל, היינו משום שתולין שהריח בא רק מהם, ולא התערב בהם ריח של ע"ז כלל

והגר"א [ריז ח] נקט שאין חילוק, ובכל ריח של איסור הולכים אחר הרוב [והיינו רק כשהבשמים עומדים בפני עצמם והריח מעורב, אך אם הבשמים עצמם התערבו, הריח העולה מהם אסור, כי עצם תקרובת ע"ז ודאי לא בטלה].

36. ע"פ רבינו יונה [וביאר שעל כך אמרו בשבת קיח ב] "יהא חלקי עם מכניסי שבת בטבריא ועם מוציאי שבת בצפורי", אך רש"י שם פירש שהכוונה היא לתוספת שבת מחמת הפרשי הגובה].

והיעב"ץ ביאר שטבריה היא בעמק, ולכן